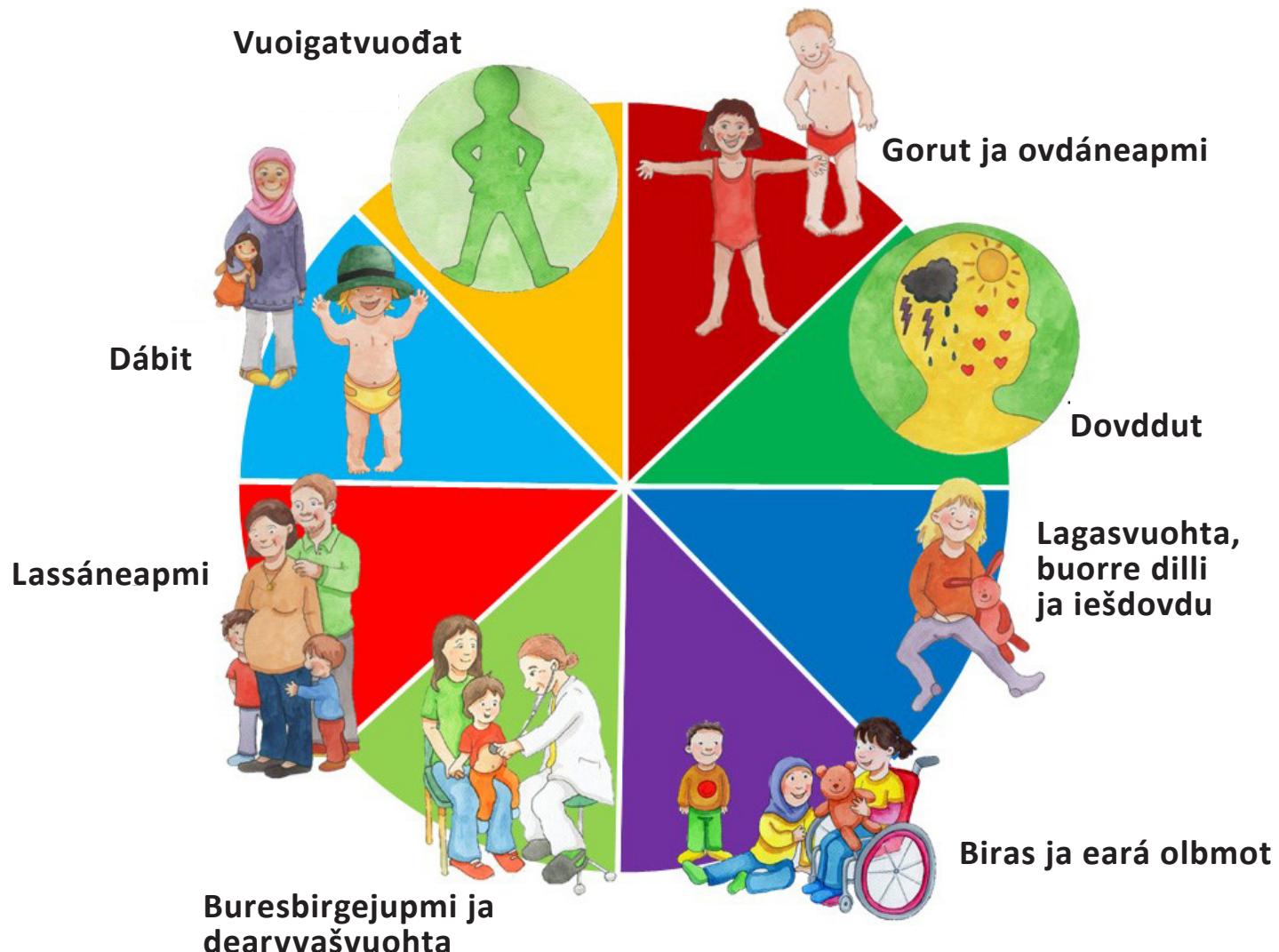

MII LEA GORUT- DOVDOBA- JÁSGEASSIN?

WHO lea meroštallan seksuálabajásgeassima gávcci fáttá

Dás govviduvvo mánáid gorutdovdabajásgeassima sisdoallu

Máilmme dearvvašvuodaorganisašuvnna WHO:a Eurohpá guovlludoaimmahat almmustahtii jagis 2010 rávvaga "Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa". (WHO boahztá sániin World Health Organisation). Dat lea ráva eiseválddiide ja ášshedovdiide seksuálabajásgeassima sisdoalus 0-18-ahkásáččaide. Rávvagis čilgejuvvo dárkilit, makkár fáttáid ja sisdoaluid sierra ahkejoavkkuide galgá fállat. Väestöliitto buot mállet ja materiálat vuodđuduvvet daidda rávvagiidda ja luohtehahti dutkojuvvon dihtui.

Mii lea gorutdovdobajásgeassin?

Gorutdovdobajásgeassin lea viiddis ášši.
Dat sisdoallá gávcci sierra fáttá,
maid birra mánáin galgá ságastallat.
Ná bajásgeassin lea ollislaš,
doarvái buorre ja ollašuvvá rávvagiid mielde.

Go lea jearaldat unna mánáin,
hállojuvvo gorutdovdobajásgeassimis,
ii seksuálabajásgeassimis.
Gorutdovdobajásgeassin-sátni govvida buorebut
unna mánáid ovdáneami ja dárbuid.

Gorutdovdobajásgeassima gávcci fáttá leat:

- 1) Gorut ja ovdáneapmi**
- 2) Dovddut**
- 3) Lagasvuhta, buorre dilli ja iešdovdu**
- 4) Biras ja eará olbmot**
- 5) Buresbirgejupmi ja dearvvašvuhta**
- 6) Lassáneapmi**
- 7) Dábit**
- 8) Vuoigatvuodat**

Juohke fáddá sisdoallá dieđuid ja
dáidduid, maid berre oahpahit mánnái.
Oahpahus galgá leat máná ahkedássái heivvolaš.
Maiddái positiiva jurddašeami oahpaheapmi
gullá gorutdovdobajásgeassimii
ja buot dan fáttáide.

1. Gorut ja ovdáneapmi

Buot olbmot leat earálágánat.

*Mánná ii heahpat iežas goruda,
ja lea baicce diehtoáŋgir.*

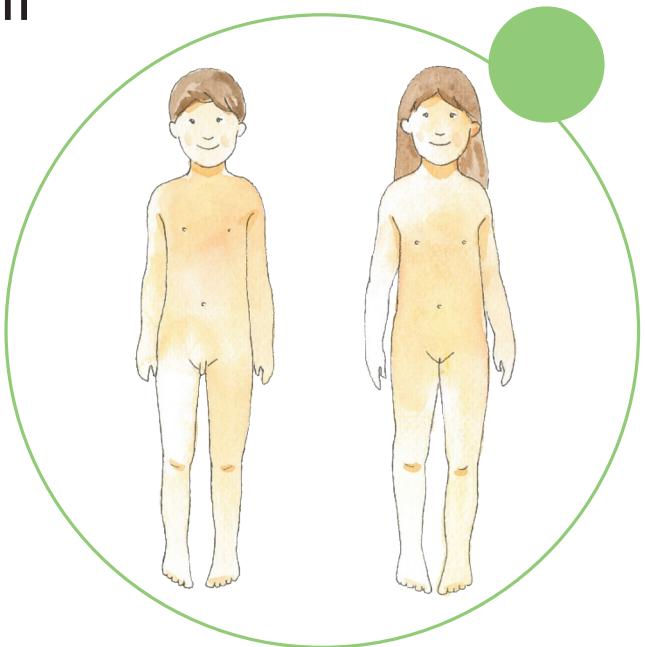
Máná ovdáneami guovddážis
lea oahpásmuvvan iežas gorudii.
Mánná geavahišgoahtá iežas goruda,
lihkada ja dohppe.
Son hárjehallá doaibmat ovttas nuppiiguin.
Mánát sallot, moddjájít ja muhtumin caddjodit.

Mánná lea lunndolaččat čeavlái iežas gorudis
ja čájeha dan rahpasit.
Son fuomáša maiddái, ahte gorudis sáhttá návddašit.
Sallun, jiellahastin, sugadeapmi,
gubbarastin ja boradeapmi buktet buorre dovddu.

Gorudat leat máŋgalágánat ja máŋgahápmásaččat.
Mánát dárkkodit eará olbmuid gorudiid
ja leat hui diehtoáŋgirat gorudiid erohusain.
Sii leat beroštuvvan erohusain, mat laktásit
ahkái, liikeivdnái ja eará iešvugiide.
Sii leat beroštuvvan sierra sohkabeliid erohusain.
Oahpat máná atnit árvvus iežas erenomáš goruda
ja buohkaid earáid iešguđetlágán gorudiid.

Mánát leat beroštuvvan maiddái
gorutosiin ja daid doaimmain.
Mánnái hivssegis fitnan,
cissa-, buhkka- ja buoskaságat leat gelddolaš ášsit.

Hála mánnái rahpasit dáid lunndolaš áššiid birra.
Oahpat, mat oasit gorudis leat priváhta.
Daid galgá gokčat biktasiin.
Oahpat maiddái, ahte hivssegis fitnan lea priváhta ášši.
Muital seammás, mo mánná sáhttá atnit fuola iežas gorudis,
mo ovdamearkka dihte iežas goruda bassat.

2. Dovddut

Mánás leat nana dovddut.

Mánná oahpahallá giedahallat dovdduid.

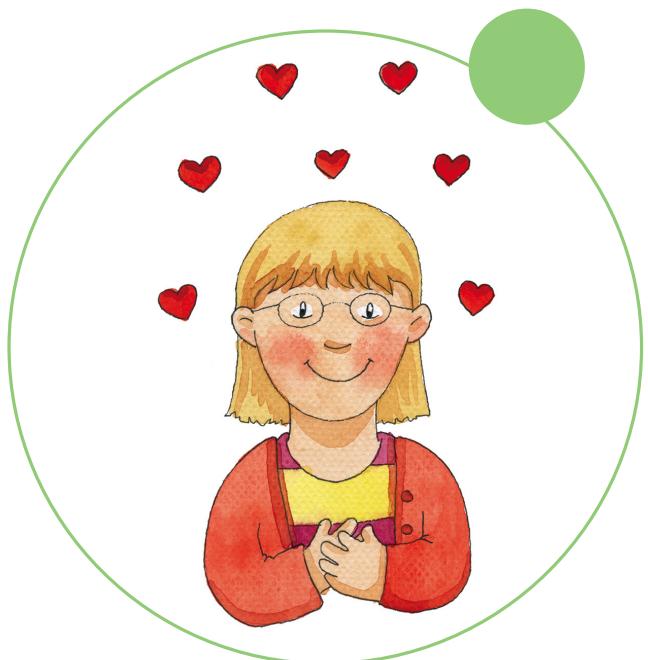
Mánát dovdet nannosit
ja čájehit rahpasit iežaset dovdduid.
Oahpat máná fuomášit
ja dohkkehit buotlágán dovdduid.
Oahpat dovdduid namahusaíd ja muital,
ahte iežas dovdduid oažju čájehit.

Dovddut dovdojit gorudis,
buohkain lea iežaset gorutdovdu.
Dovddut molsašuddet sierra dilálašvuodain.
Juohkehaččas leat sin iežaset dovddut.
Olbtot sáhttet dovdat seamma dilálašvuodas
hui earáláhkái.
Nuppi dovddu ii sáhte rievdadit.

Leat máŋggalágán dovddut.
Muhtin dovddut leat buorit,
muhtin dovddut fuonit.
Buot dovdduide lea sivva,
ja buot dovddut leat dohkkehuvvon.
Oahpat mánái, ahte dovddut, vuordagat
ja fuolat sáhttet láidet daguide.

Iežas dovdduide sáhttá váikkuhit.
Go mánná oahppá sániid,
maiguin son sáhttá hállat dovdduid birra,
su lea álkit váikkuhit iežas dovdduide.

Funes dovddut nugo ovdamearkka dihte
gáðašvuhta, suhttu, moraš, beahettašupmi,
ballu ja oktonasvuhta.
Daid bokte mánná muitala, mii ášsi lea funet.
Guldal ja jedđe máná.
Oahpat máná gierdat unohis dovdduid.
Oahpat mánái maiddái mo
čájehit dovdduid ja ráfot.
Buot dovdduid ii dárbbaš nannet,
daid sáhttá ovdamearkka dihte burgit
lihkadeapmái.
Negatiiva jurdagredda ja dovdduide
darváneapmi lea vahátlaš.

Oahpat máná namuhit, dovdát ja nannet
positiiva dovdduid.
Positiiva dovddut leat ovdamearkka dihte

- illu
- stoahkan
- hervvoštallan
- ustitvuhta
- liikosteapmi
- oktiigullevašvuoda dovdu
- giittolašvuhta
- dorvvolašvuhta
- dovdu das, ahte lea ráhkistuvvon
ja dohkkehuvvon

Positiiva dovddut ovddidit dearvvašvuoda.

Oahpat mánáide buriid dábiid,
maiguin son sáhttá čájehit ustitvuoda
ja liikosteami.
Hála ovttaveardásáččat liikosteamis
seamma ja eará sohkabeallái,
sohkabealis fuolakeahttá.

3. Lagasvuhta, buorre dilli ja iešdovdu

*Lea somá leat mánná! Lean hearvái!
Mánná dutká, stoahká ja oahpásmuvvá
ná somás áššiide.*

Dikšun, gierisvuhta, lagasvuhta ja guoskkahus
ovddidit máná buori iešdovdu
ja gorutgova.

Lagasvuodas návddašeapmi,
nugo heaibun ja sallun,
ovddidit máná oahppama ja buresbirgejumi.
Mánná návddaša lihkadeamis,
sugadeamis, lávggodeamis ja das,
ahte su dikšot.
Son návddaša dávjá maiddái boradeamis, cissamis
ja baikimis.
Positiiva gorutgovva ovdána maiddái,
go mánná oahpásmuvvá iežas gorudii
ja návddaša máŋgalágán
guoskkahusas ja buðaldeamis.

Dorvvolaš lagasvuhta ja guoskkahus
muitalit mánnái,
ahte son lea dohkkehuvvon.
Guoskkahus galgá leat positiiva ášši,
dasa ii galgga bágget.
Máná fysalaš bávččagahttin
ja ráŋggášteapmi leat mánnái vahátlaččat.

Mánná ohcá dávjá buori dovdu
maiddái iežas goruda guoskkahallamis,
nugo vuovttaid jorahallamis suorpmaid gaskkas,
njuni goaivumis dahje
iežas sohkabealleealániid guoskkahallamis.
Dat leat normála vuogit oahpásmuvvat
iežas gorudii ja dan dovdámušaide.

Mánás galgá leat vejolašvuhta
dutkat máilmimi buot áiccuiguin
ja olles gorudiin.
Oahpis mánná,
go son oahpásmuvvá iežas gorudii.
Juohke mánás lea vuogitvuhta dasa,
ahte son adnojuvvo árvvus ja áddehallá
juste dakkárin go son iežas
ovdánanmuttus lea.
Láhttema vuolggasadjin
leat mánná ovdu ja dárbbut.

4. Biras ja eará olbmot

*Buotlágán dábit ja bearrašat.
Mánná diehtá ja dohkkeha,
ahte leat iešguðetlágán vuogit leat ja eallit.*

Mánát ellet divttis oktavuoðas
iežaset bearrašiiguin.
Lea dehálaš, ahte buot bearrašat
adnojuvvojit árvvus.

Mánáide lagasolbmot sáhttet leat maiddái
kránnját, fulkkiid ja ustibiid bearrašat.
Mánát háliidit diehtit makkár iešguðetlágán
bearrašat ja ruovttut leat.
Mánát stohket dávjá ruovttu
ja iešguðetlágán ollesolbmuid rollaid.

Muital mánnái iešguðetlágán bearrašiin.
Vállje govvagirjjiid ja duhkorasaid nu,
ahte dat ovdanbuktet máŋgalágán bearrašiid
ja maiddái seamma sohkabeali ovttastallama.
Čájet, ahte jurddašat ieš positiivvalaččat
máŋgalágán eallinvugiin
ja olmmošgaskavuoðain ja dohkkehant daid.

Hála dásseárvosaččat albmá ja nissona
iešvuoðain, daguin ja rollain.
Roahkasmahtte mánáid ovdanbuktit iežaset
stohkosiin, daguin ja rollaiskkademiin
sohkabeallái laktáseaddji dábiid
ráddjehusaid haga.
Doarjjo máná boahtteáiggi nieguid
fuolakeahttá máná sohkabealis
dahje eará iešvuoðain.

Lasit máná dieđu das,
ahte leat máŋgalágán
kultuvrrat, eallinvuogit ja gielat.
Daidda sáhttá oahpásmuvvat ovdamearkka
dihte lávlagiid, duhkorasaid ja girjjiid bokte.
Maiddái beaveruovttuskihpára
ja skuvlaskihpára beará sáhttá muitalit
mánnái iežas kultuvrras.

Oahpat mánnái gudnejahttima, dássearvvu
ja ovttaveardásašvuoda buohkaid ektui.

5. Buresbirgejupmi ja dearvvašvuohta

Dorvvus nuppiigun.

*Buorre guoskkahus doarju
buresbirgejumi.*

Dearvvašvuohta ja dorvvolašvuohta leat dehálaš ášsit máná eallimis.

Buorit gaskavuođat lagas rávesolbmuide suddjejit máná máŋgaláhkai.

Atte mánnái áiggi ja guldal su.

Doaimma nu, ahte máná lea álki hállat duinna buot áššiid birra.
Ále goassige hehpet máná.

Suodjal máná
headušteamis ja veahkaválldis.
Movttiidahtte su bivdit veahki
man beare dilálašvuodas.
Mánnávuoda sekusuálavuođa suddjen ja doarjun ovddida máná buresbirgejumi.
Hála mánnái rahpasit ja áššálaččat áššiin, mat laktásit gorudii.

Positiiva guoskkahus ja lagasvuohta leat vuodđun máná buresbirgejupmái.
Oahpat mánnái dáidduid,
maiguin son sáhttá suodjalit iežas.
Dát lihkostuvvá buoremusat árggas gárvodeami, nuollama, vuoinjasteami dahje basadeami oktavuođas.
Seammás sáhtát oahpahit njuolggadusaid ja dáidduid,
mat laktásit lagasvuhtii ja priváhtavuhtii.
Oahpat máná atnit árvvus iežas ja nuppiid gorudiid.

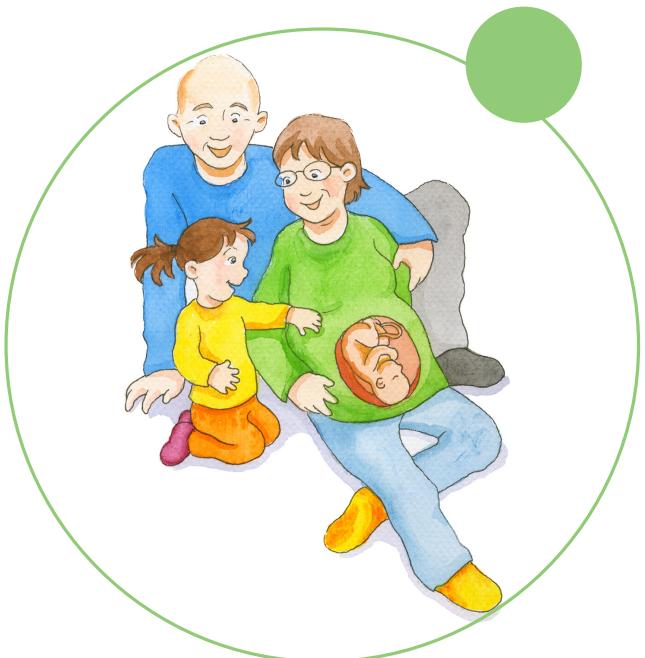
Oahpat mánnái, mo son sáhttá earuhit buorre ja unohis guoskkahusa, ja oahpat guoskkaheami njuolggadusaid. Guoskkahus ii galgga leat unohas, iige dat oaččo leat suollemasuohtha. Stivre máná luohttit iežas vásáhussii, atnit dan árvvus ja muallit das. Ulbmilin lea, ahte máná adnojuvvo árvvus, áddehallá ja dovdá, ahte son lea dorvvus.

Mánás sáhttet muhtumin leat sekusuálavuhtii laktáseaddji dávdamearkkat, nugo bággejuvpon dahje átestuvvan láhtten. Fuolat, ahte máná oažju veahki.

Oahpásmuva mánáin ovttas internehtti ja mätketelefovnii ja sisdoaluide ja doaimmaide, maid máná geavaha. Oahpat máná geavahit media riekta. Muittut máná, ahte buot diehtu medias ii leat álo duohta. Muital maiddái media geavaheami riskkain ja ustitalš láhttemis medias.

6. Lassáneapmi

*Mo mánná šaddá čoavjji sisa?
Mánná lea diehtoáŋgir olmmošvuodža
ipmašiin.*

Mánás lea vuogatvuohta jearrat buot áššiin,
mat sutnje bohtet millii.
Roahkasmahtte máná jearrat
ja vástit máná jearaldagaide áššálaččat.
Mánás lea álo vuogatvuohta oažžut
buori oahpahusa ja movttiidahti vástádusaid,
mat heivejit su ahkedássái.

Mánát leat beroštuvvan das,
mo mánná riegáda,
mo vávvá šaddá čoavjái
dahje mo vávvá boahtá olggos čoavjjis.
Oahpat mánnái realisttalaččat,
oktageardánit,
mii lea áhpehisvuohta,
mánágoahti dahje vávvá ruoktu.
Mánnái sáhttá hállat vávvásiepmanis,
mii dárbbashašuvvo sihke albmás ja nissonis.

Áhpehisvuohta ja riegádeapmi bearrašii
lea juohke mánnái persovnnalaš ášši.
Máná lagasbirrasis leat dávjá mánát,
geat leat boahtán bearrašii eará vugiiguin.
Lea dehálaš hállat mánnái ja
oahpahit máná atnit árvvus iešguđetlágán
vugiid šaddat oassin bearraša.

Mánnái sáhttá muitalit oktageardánit,
mo vávvásiepmanat biddjojuvvojít oktii.
Mánnái sáhttá muitalit adopteremis,
iskkosbohccesahkanahttimis,
skeaŋkasiepmaniin ja máŋgalágán bearrašiin.
Mánnái sáhttá maiddái govvidit sierra vugiid,
mo mánná sáhttá riegádit.

Mánát dávjá stohket áhpehisvuodža,
máná riegádeami ja dikšuma.
Roahkasmahtte máná giedžahallat
stohkosiid bokte buot dan,
maid lea oahppan.
Mánáid govvagirjjit leat dás dávjá veahkkin.

7. Dábit

Mii lea heivvolaš?

Mánná hárjehallá dábiid ja árvvuid.

Mánná oahppá earáid ságain, jienas
ja geahčastagain, mat ášshit leat lobálaččat
ja mat ášshit eai.

Mánná oahppá ná máŋgalágán iežas
kultuvrii gullevaš dábiid.

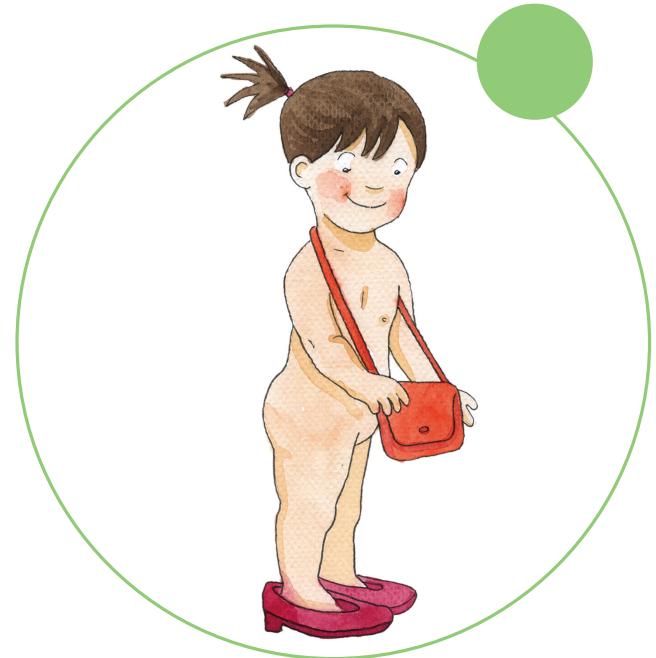
Dávjá mánná maiddái háliida dahkat ja dadjat
gielddusáššiid.

Buorit sosiála dáiddut ja dábit
veahkehít máná birget
ja doaibmat nu,
ahte earát dohkkehít su.

Oahpat máná láhttet
heivvolaččat sierra dilálašvuodain.

Mánát easka hárjehallet
láhttenjuolggadusaid
ja heivvolašvuoda njuolggadusaid,
danin stivre máná litnásit ja áššalaččat.
Oahpat mánnái buriid dábiid,
mat laktásit álásvuhtii
ja goruda guoskkaheapmái
Oahpat maiddái áššalaš gorut- ja vuozasániid.

Mánná fuomáša maiddái, ahte sierra bearrašiin
dahje sierra olbmuin leat iešguđetlágán
njuolggadusat.
Oahpat mánnái njuolggadusaid,
mat laktásit priváhtavuhtii.
Oahpat maiddái almmolaš ja priváhta
áššiid erohusa.
Muital, ahte seamma njuolggadusat gusket
buohkaid fuolatkeahttá sohkabealis
ja eará iešvuodain.
Kultuvra ja ahki sáhttá goittotge váikkuhit
dasa, sáhttágo leat álás.

Muital mánnái iešguđetlágán kultuvrrain
ja oskkoldagain, maid mánná sáhttá deaivat.
Oahpat mánnái dáidduid doaibmat
eará mánáiguin ja servodagas
nu, ahte son gudnejahttá earáid.
Oahpat, ahte juohke olmmoš lea
iežas servoša lahttu ja divrras dakkárin
go son lea.
Mánná iskkada ja oahppá servoša
njuolggadusaid stohkosiin.

Doaimma nu, ahte ovddidat sohkabeliid
gaskasaš dásseárvvu.
Veahket máná áddet ja gudnejahttít
almmolaš suompelaš kulturárbbi.
Dat sáhttá dáhpáhuvvat ovdamearkka dihte
ávvubeivviid oktavuođas
ja dáhpeabajásgeassima bokte.
Oahpat máná atnit árvvus earáid,
vaikko sis livččii eará giella, kultuvra,
oskkoldat dahje eallinoaidnu.

8. Vuoigatvuodat

Mu gorut gullá munnje!

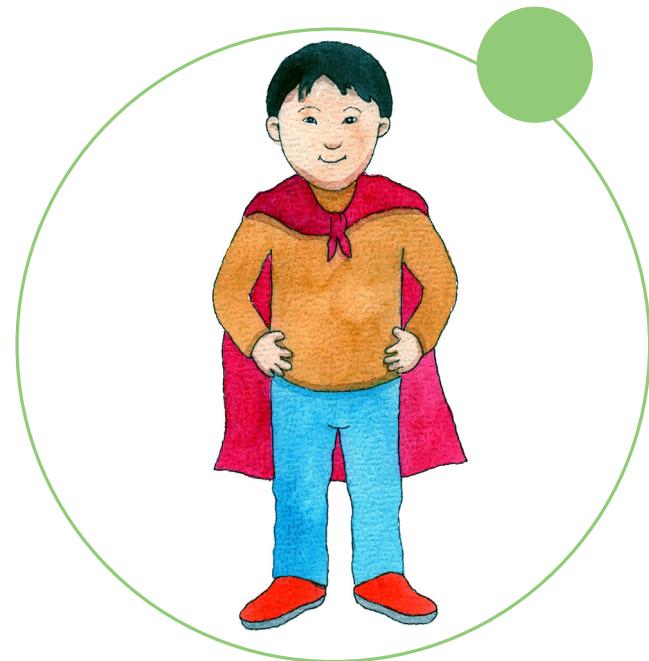
*Mánnái galgá muitalit vuoigatvuodas
iežas gorudii ja veahki bivdimii.*

Mánás lea vuoigatvuohta diehtit iežas rivttiid.
Sus lea vuoigatvuohta jearrat jearaldagaid
buot áššiin, maiddái seksuálavuođas.
Fála mánnái dieđu seksuálavuođas
ja rivttes ja áššalaš vástádusaid
buot su jearaldagaide.

Váldde vástádusain vuhtii máná agi.
Mánás lea vuoigatvuohta oahppat geavahit
heivvolaš sániid, vuoigatvuohta hállat buot áššiin
ja ovdanbuktit iežaset dárbbuid ja vuordagiid.

Juohke mánná lea erenomáš
ja divrras juste dakkárin go son lea.
Mánás lea vuoigatvuohta áddehallat ja oidnot.
Mánás lea vuoigatvuohta leat árvvus adnojuvvon
fuolatkeahttá sohkabealis dahje das,
mo son vásicha iežas sohkabeali.
Mánás lea vuoigatvuohta stoahkat
ja iskkadit sierra sohkabeallerollaid.

Mánás lea vuoigatvuohta oažüt dorvvu,
doarjaga ja suodjaleami.
Sus lea vuoigatvuohta priváhtavuhtii
ja dorvvoláš lagasuhtii.
Sus lea vuoigatvuohta oahpásmuvvat
iežas gorudii.

Mánás lea vuoigatvuohta ovdánit
iežas leavttuin hehttehusa haga.
Mánás lea vuoigatvuohta ovdánit nu,
ahte son ii gárta oassin doibmii,
mii ii vástit su ahkedási
Mánás lea vuoigatvuohta oažüt suodjaleami
seksuála veahkaválddis ja bávččagaahttimis.
Mánás lea vuoigatvuohta mearridit
iežas gorudis ja oahppat dorvodáidduid.

Mánás lea vuoigatvuohta oassálastit
su guoski mearrádusdahkamii.

Gorutdovdobajásgeassin doarju
mánáid iešdovdu, gorutgova, dovdo-
ja dorvodáidduid ja lagasvuoda
dáidduid ovdáneami.

Ná mánát sahttet bajásšaddat
dearvvas ja lihkolaš nuorran ja
rávesolbmon ja sis lea buorre iešdovdu

